

**Győr színészete. II. Rész:** 1849-től 1885-ig. Irta dr. *Koltai Virgil*. Győr, 1890 8° 240 lap. Ára 1 frt 50 kr.

Győr színészete történetének I. Része részletes bírálóunk tárgyát képezte e folyóirat hasábjain (1890. VI. f.). Előttünk fekszik nyomtatásban a II. Rész, mely amannak folytatásaképen a legutóbbi félszáz színi eseményeit ismerteti. Az I. Rész jelentékeny fogyatkozásainak kimutatása mellett, jól esett megjegyezhetnünk, hogy az utolsó fejezetekben, az előadás élénksége kellemes olvasmányná tette ama munkát, melynek különben tudományos becsét, nem egy jelentékeny fogyatkozása, alapjaiban ingatá meg. A folytatólag megjelent eme kötet tehát nemcsak tartalmánál és tárgyalási módjánál fogva érdekelhet, — becse és olvashatósága e kettőn fordul meg — hanem azért is, valjon mennyiben követte jószándékú figyelmeztetéseinket és mennyiben törekedett a szerzője maga is a hazai műveltségtörténetnek használható anyagát szaporítani s a gyűjtött anyag csoportosításával és az ebből levont következtetéseivel a győri színészet helyét kijelölni a hazai színészet és dráma-irodalom fejlődése történetében?

E könyv első átlapozása alkalmával is szembeszökő, hogy K. ezúttal nagyobb gondot fordított az irodalomtörténetileg is becses anyagra: a műsorra. A Függelékben közölt adathalmaz már terjedelmével is imponál. A munka első fele (a 108. lapig bezárólag) a győri színtársulatok történetével foglalkozik, a másik fele, a 190. laptól a 240-ig pedig nem egyéb, mint földolgozatlan adalék ez ötven év történetéhez. Ez az anyag azonban így, a hogy itt találjuk, csekély vagy kétes értékű, és vagy rendszertelen, vagy a mennyiben rendszerbe van szedve, rossz elrendezésű. A 111. laptól a 133. lapig pl. azon színészek és színésznők neveit kapjuk betűrendben, a kik 1849-től 1890-ig a győri színpadon vagy állandóan, vagy vendégképen szerepeltek. Ezt a névsort akkor mondhatnók használhatónak, valóban értékesnek, ha mindegyik névnel hivatkozás történnék a könyv megfelelő lapszámára és a névhez oda volna jegyezve az év mellé az időtartam is, melyet az illető a győri színpadon eltöltött, ha mindjárt nem mindegyik névhez is, de legalább a jelentékenyebb előadókéihoz. Fölöslegesnek tartom ez állítás színesztörténeti jelentőségét fejtegetni, csupán azt jegyzem meg, ha pl. egyik kiválóbb színészünk élettörténetét akarjuk megírni, valjon nem lényeges dolog-e azt tudnunk: mely időponttól és meddig működött egy helyütt? Szerepléséhez mennyiben fűződnek a műsor becsesb, classicus darabjai? Mennyiben tarthatjuk hatását vidéki színésztársaira futólagosnak vagy elhatározónak és így megmaradhatónak? E betűrendes névsor szerint ott van a vendégszereplők sorában Egressy G., id. Lendvay,

Szentpétery, László, Lendvayné, Jókainé stb. és hasztalanul keressük a megfelelő lapokon szereplésök pontos időtartamát és a műsor darabjainak teljes megnevezését, hogy levonhassuk magunk számára ebből is a következtetéseket, a mint azt Koltai csakugyan rábizza olvasóira. Ezen a 25 lapon tehát oly anyagot ad K., melynek értéke jelen alakjában csekély és semmiképen sincs arányban az összeállítására fordított fáradsággal. Dicséretes buzgalomra mutat, hogy a legjelentéktelenebb nevek is ott vannak a névsorban, de szívesen elengedtük volna a nevek felét, ha a javáról jobban gondoskodik. Lássunk csak egy-két példát. Lendvayról pl. az van írva a névsorban : (vendég) 1850—51-ben, és a szöveg (a 26. lapon) csupán az 1851-iki vendégszereplésről emlékezik; megnevezi az előadott darabokat, melyekkel «óriási lelkesedést kelt». Megemlíti, hogy 1852—53-ban is vendége a győri színpadnak, pedig tulajdonképen csak az 1853. évi január havi utolsó két darabban lépett föl (31. l.). Szentpéteryt is vendégszerepelteti nyolcz estén 1850—51-ben, pedig ő is csak 1851 márczius havában lép föl. Ő nála már a darabok neveit sem említi meg, a melyekben föllépett (26. l.). Bulyovszky Lilla vendégföllépteit és azok idejét fölemlíti ugyan (35 l.), de már Réti, Feleký és Jókainé szerepeiről egy szóval sem emlékezik ugyanott, pedig Jókainének csak kiválóbb szerepe van mint tragikának a m. színészet történetében, mint Bulyovszkynének, még azon esetben is, ha nem tekintjük túlzásnak azt a magasztalást, a melylyel Jászai Marit (nem is említve Kántorné elsőségét) «a legnagyobb magyar tragikai művésznővé» lépteti elő (67. l.).

Próbálja meg valaki K. könyvében a főbbeknek, pl. oly kiváló színészeknek, mint Deézi Zsigmondnak, aztán Eöry Gusztávnak, Follinusznak, Gyulai Ferencznek, Hegedüs Lajosnak, Lukácsynak, Mándokynak, Molnárnak, Paulay Edének, Somló Sándornak, Tamásinak, Tihanyinak — győri szerepköréről egy útbaigazító adatot keresni; csalódní fog, mert csak neveket talál, de e nevek jelentőségét a győri színpadon csak sejtetni tudhatja. Mennyit ér tehát e kétségkívül fáradsággal összeállított névsor, azt könnyű a mondottak után kitalálni. Ily értelemben nyilatkozhatunk még inkább, figyelemmel a források hozzáférhetőségének nagyobb nehézségére, a pótlásul adott azon részről (235—240. l.), mely az 1811-től 1849-ig Győrött szerepelt színészek *kijavított* névsorával az I. Rész hiányait akarja helyrehozni! A szereplés éve keveset mond itt is, mert az időtartamra nézve tájékozatlanul hagy.

Mielőtt a Függelék legterjedelmesebb (80 lapot tevő) anyaggyűjteményére: az 1840-től 1890-ig terjedő műsorra áttérnénk, vizsgálat alá vesszük a munka első felét, mely a győri színészet legújabbkori történetével foglalkozik. Az utolsó fejezet záradékával kezdhetjük, melyet a munka jellemzésére szószerint idézünk : «Kronikásai voltunk az ese-

ményeknek és körülményeknek, a melyek közt, a melyek által és a melyek daczára *ez* eredmény létre jött; a *tanulmány levonását olvasóinkra bizzuk* (180. l.). És valjon mi volna *ez* az eredmény? Nem más, mint hogy Győr városa csak 1885 novemberi közgyűlésén emelte határozattá, hogy a város többé színházát német színészeknek nem fogja bérbe adni. Tehát 74 évig kellett ezért a magyar színészetnek Győrött küzdenie? S valjon mi az oka, hogy ezt az eredményt oly későn éri el Győr? Az a Győr, melyet Kis János superintendens Emlékezéseiben, egész örvendőzéssel *magyar városnak* nevez a mult század végével.

Egy-két ok ilyen késői eredményt nem magyaráz teljesen. K. egy-pár helyen (69., 70., 97., 101. l.) a legnagyobb határozottsággal a győri zsidóságot vádolja a német színészet föltűnő pártfogolásával s a magyar-nak szándékos elhanyagolásával. Nélkülök nem élhetne meg a német színészet, a magyar színi előadásoktól távolmaradásuk pedig válságba dönti a magyart Győrött. Megengedjük, hogy egy bizonyos fokig igaz van K.-nak, de mikor ily súlyos, ily hazafiatlan vádat emel egy felekezet ellen, azt hisszük mégis, hogy vagy túlbecsüli a zsidóság társaséleti jelentőségét Győrött, vagy nagyon kevesli a magyar érdekeket s így a magyar színészetet is gyámolító egyéb tényezők számát és jelentőségét. Azt hisszük, hogy a városi németajkú polgárság és az idegen nyelvű és érzelmű katonaság támogatása nélkül bizonyára a zsidóság egyedül nem tarthatta volna fenn Győrött sem a német színházat. De igen is ott látjuk K. krónikájában azt a sokféle más és nyomós okot, mely nem kedvezett a magyar színészet ügyének, a németnek ellenben előnyére vált. Értjük ezalatt főképen azt a körülményt, hogy Győr városa csupán 1885-ben veszi át a társaséleti úton alakult «Színpártoló egyesülettől» és a «Színházi részvény-egyesülettől» a színházi ügyet. Egész 1885-ig úgyszólván hivatalos pártolás nélkül éldegél a magyar színészet egy pár lelkes magyar érzelmű polgár társaséleti szövetkezése és nagylelkű pártolása kegyelméből. Ehhez járul, hogy 1850—1885-ig minden nyáron német színtársulat játszik Győrött (1870-től kezdve változó sikerrel), mely többnyire Bécsből szervezven össze legalább vendégszereplőit, jól szervezettségével, erőinek buzgalomával és tisztességével tudja látogatóit kielégíteni — de (és ez a nagyobb baj) úgyszólván kimeríti a színházlátogatók anyagi erejét, úgy hogy a magyarok számára, az őszi-téli idényen át lelkesedésből jut ugyan elég (néha ez sem), de anyagi haszon vajmi kevés. Valjon ezek a folyton ismétlődő és így joggal fenyegető kilátások avagy egyéb okok is idézik-e elő, de tény az, hogy Győr magyar színtársulatai nem állanak mindig azon a színvonalon, melyet Győr közönsége megkívánhat. Nem tudom, volt-e a német színpadokon botrány? Koltai egyet sem említ. Annál többet — sajnos — a magyar színpadon. Ott van pl. a Tamási,

a Szabóné botránya külön-külön egy színi évadban (47., 48. l.); az Erős-, a Lászy-féle botrány, (74. l.), az Eöry-féle (76—77. l.), az Érczy-féle (79—80. l.). Néha nemcsak egyesek okozzák a botrányt, hanem az egész társaság magaviselete olyan, hogy a közönség elfordulását nem is csodálhatjuk. (42—43. l., 52. l., 105—107. l.)

Miként képzelhetjük, hogy a társaséleti tisztességről megfelelőező társulatokat azért támogassa egy város közönsége, mert a magyarosodás ügyének hamis prófétái? Hisz az ilyenek többet ártanak az ügynek, mint a német színészet, mert nemcsak az ellenségek helyzetét könnyítik meg, de mindennap egy régi, egy igaz barátot idegeníthetnek el. Aztán az igazgatók hol tapintatlanok, hol meg nem állanak hivatásuk magaslatán. Havi Mihály pl. 1850-ben németül is hirdette a m. színház bérletét, a mivel Győr magyar érzelmű lakosságát maga ellen haragítja (25. l.). Miféle társulat a Csabaié, melyet K. is így jellemez: «mascara hercegnők kopott ruhákban, teli vidéki szegletességgel; szegény márkik, grófok, hercegek, tanulmány és szereptudás nélkül, még a jó nevelés sem látszik rajtuk. Az ének rossz, sokszor botránysos» (42. l.)? Hát a Pázmán-féle, mely Bánk-bánt a Szigeti *átdolgozásában* adja elő, mire a győri kritikus is azt írja, hogy az ilyesmi több az apagyilkolásnál? És mindez az 50-es években történik, midőn a Bach-rendszer hivatalosan is germanizál. Valóban Győrött aligha találhatott jobb segítő-társakra az ilyen minőségű magyar színészeknél.

A győri m. színészet története azzal az elszomorító tanulsággal szolgál, hogy a vidéki színészet szervezetlensége többet ártott, mint használt a magyarosítás előhaladásának Győrött. Már 1858-ban fölveti a Győri Közlöny (az állapoton okulva és annak megjavítását óhajtva) a m. színészet szervezése szükségének életbevágó kérdését. Ezt az eszmét többször is föleleveníti (v. ö. 41., 44., 64. l.) és egyéb reformokat is javall, melyek tényleg valósulnak is az idők folyamán.

A magyar színészet szervezetlensége mellett a megélhetés külső nehézségei, a német színészek nyári sikerei, a hivatalos testületek egykedvűsége, a város szegénysége, nyárspolgárius félelem mindattól, a mi a tüntetés látszatát hordaná magán, a politikai helyzet ridegsége, a zsidóság közönye, a katonaság idegen szelleme, ez mind külön és együttesen nem kedvezett a magyar színészetnek és lehetetlenné tette, hogy a magyarság biztos segítő-társat nyerjen Győrött a további cselekvésre egy meggyökeredzett, pártolásra méltó, mert kötelességeit ismerő, hivatását betöltő magyar színészetben. A hatvanas évek lelkesedése újlőkést ad itt is a magyar színészetnek és Hubai nem közönséges sikereket mutathat föl. Ekkor — 1862-ben — alakul meg a magyar színészetet biztosító «Részvényes egyesület» is, annak bizonyosságául, hogy a jó színészetért készek áldozatot hozni Győr polgárai. De ez az alap még nem

volt oly erős, hogy az állandósítást lehetségessé tehetné. A kiegyezés éve ismét új lendületet ad a m. színészetnek Győrött, csak az a kár, hogy 1868-ban a magyar színigazgató német bérlőnek adta át nyárára az általa kibérelt színházat. Ezen ügyetlenség és tisztességtelen haszonlesés daczára Kocsisovszky 3 idényen át tartós sikert tud elérni. Az általa megteremtett tisztességes alapokon még Lászy is 3 évig dicsőséggel állja meg helyét, de Győr közönségét nem hatotta még át minden rétegében a magyar színészet állandósítása szükségének érzete. Ekkor társaséleti úton alakul meg 1878-ban a magyar színpártoló egyesület, mely annál nagyobb sikerre számíthatott, mivel 1870 óta meg volt ingatva a német színészet ama 6 évi solid igazgatás folytonossága által. Ez az egyesület 1881-ben átalakul s mindaddig fennáll, míg tulajdonképi missióját a leghivatottabb testület, a városi tanács veszi át 1885-ben. E küzdelem sovány történetében a legáltalánosabb érdekek csupán Bószé Imre enesei birtokos végrendelete bír (1884), a melylyel 200 holdas birtokát a Győrött működő magyar színtársulatok segélyezésére hagyta. Megvolt tehát az állandóságot biztosító pénzalap, a város is a kezébe vette az ügyet e szerencsés pillanatban, — végre biztosítva lón ekként a magyar színészet sorsa Győrött is.

Mindezekből azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy Győrött társaséleti úton biztosították a magyar színészetet. Egyesek hazafiúsága, nemes lelkesedése győzött a másik fél közönyén, ellenséges indulatán. Nem mondhatjuk, hogy a magyar színészet (kivéve a főntebb kiemelt 6 évet) valami csodálatraméltó buzgalommal járt volna ama néhány lelkes ember kezére, főleg az ötvenes években, midőn hazafiságból a méltányos elnézés határait szívesen átlépték mindenütt. Győrt nem a m. színészet hódította vissza a magyarságnak, hanem azon színházpártolásra szövetkezők egyesülete, mely még a gyöngye színészetben is szövetségesét kereste. Szerintünk ez magyarázza meg a *késői* eredményt. Jobb, lelkesebb, tanultabb, ambítozusabb szövetségesek társaságában erre az eredményre bizonyára nem kellett volna 1885-ig várni.

Ezek volnának azon főbb tanulságok, melyeket levontunk Koltai krónikájából. Nem ártott volna, ha ez utóbbi következtetést maga is bővebben fejtegeti vala munkájában, mert nem lehetetlen (bár nem bizonyos), hogy magyar színész is el fogja a könyvét olvasni és azt hihetné (mert a tanulság levonása reá is van bízva), hogy a győri színház fennállása legfőbb érdeme őt illeti meg.

Hátra van még, hogy az 1840-től 1890-ig terjedő műsorról szövegezzünk egy-két szót. Ha a műsorból magából nem nyerhetünk arra nézve kellő tájékozást, hogy miként játszottak, de a színészekről jellemző képet alkothatunk abból, a mit játszottak. Szerettük volna, ha a könyv krónikás része legalább az első előadások, a classikus-műsor művészi

hatásával számolna be. Szerinte pl. Aesopust és Kanut gróftól előbb adják Győrött, mint a Nemzeti Színházban (66. l.), de hogy milyen sikerrel, erre nézve Rákosi Jenő és Berczik Árpád eljövendő életírói nem fognak egy adatot sem találni e könyvben, sőt az előadás napját sem fogják följegyezve látni. Két ilyen kiváló drámaírónk első szereplése egy vidéki színpadon, ha mást nem, legalább krónikás pontosságú megemlést igényelhetne egy monographiában. De sem az eredeti drámák, sem a classicusok első előadásai nem részesülnek őket megillető figyelemben.

A műsor azonban 80 lapot foglal el és így előre is abban a reményben ringatódzhathatunk, hogy legalább ebből vonhatjuk le az olvasóra bizott tanulságokat. De micsoda rendszertelenség az összeállításban! Annyira rendszertelen, egyfolytába összegyömészelt adathalmaz ez, melyben még az sincs megjegyezve, hogy pl. az ősz elejétől az évad végeig előadott darabok közül melyikkel végződik a régi és melyikkel kezdődik az új év, nem is említve azt, hogy az előadás napja nincs egyhez sem odajegyezve, sőt még tájékoztatásul sincs az megjegyezve, hogy hetenkint hányszor játszottak. Vagy legalább az első előadások kelezése volna odajegyezve, avagy az eredeti meg a classicus műsor volna föltűnőbb betűkkel szedelve, hogy az érdeklődő olvasó előtt legalább typographicailag szembeütő legyen a műsor jellemzőbb része! Sívár egymásutánban következnek a színi évadonként előadott színdarabok nevei és e névsor egyedüli érdeme, hogy az első előadásoknál legalább a szerző, vagy a szerző és fordítók neveit említi meg (bár ez utóbbi esetben adatai nem mindig hitelesek, mint alább látni fogjuk).

A tanulság érdekében megpróbáltuk e rendszertelen adathalmazból néhány kiválóbb drámaírónk szerepét kijelölni a győri színpadon. Nézzük csak példaképen, minő helyet foglal el ott 1840-től 1867-ig *Szjligeti Ede*, e legtermékenyebb és hatásában legáltalánosabb drámaírónk. Ime 59 darabját mikor és hány ízben adják?

*Gyászvitézek* (1840. 1852. 1857.). — *Micbán családja* (1841. 1843. 1850. 1851. 1860.). — *Cillei Fridrik* (1842 kétszer, 1852.). *Dávid* (1842. 1853. 1856. 1858.). — *Pókaiak* (1842. 1845.). — *Nagyidai cigányok* (1842. 1850. 1852. 1859. 1861.). — *Zsidó* (1844 [2]. 1845. 1846 [2]. 1847. 1849. 1852. 1855. 1857. 1859. 1860.). — *Szökött katona*. (1844 [2]. 1845. 1846 [2]. 1847 [2]. 1848. 1849. 1850. 1851 [2]. 1852. 1854. 1855. 1856. 1857. 1858. 1859. 1860 [2]. 1863 [2]. 1865. 1867.) — *Két pisztoly*. (1844 [2]. 1845. 1846. 1847 [2]. 1850. 1852. 1854. 1857. 1859. 1860 [2]. 1861. 1862. 1865 [2].) — *Kinizsi*. (1845. 1851. 1853. 1862.). — *Czigány*. (1845. 1854 [4]. 1855. 1857 [3]. 1858 [2]. 1859. 1860. 1861. 1862 [2]. 1863 [3]. 1864. 1866.). — *Rab*. (1845 [2]. 1846. 1847. 1849. 1850. 1852. 1856. 1857. 1862.). --

*Gritti.* (1845. 1851. 1852. 1856. 1857. 1858 [2]. 1860. 1864.). — *Vándor színészek.* (1845.). — *Egy szekrény rejtelméi.* (1846 [2]. 1847. 1850. 1853. 1861.). — *Rózsa.* (1846. 1853.). — *Gerő.* (1846.). — *Zách unokái.* (1846. 1847. 1854.). — *Csikós.* (1847 [4]. 1850. 1851 [2]. 1852. 1854. 1855. 1856. 1857 [2]. 1858. 1860 [2]. 1861. 1862. 1864.). — *Mátyás fia.* (1847.). — *Egy színésznő.* (1847.). — *Liliomfi.* (1850. 1851. 1852 [2]. 1854. 1855. 1856 [2]. 1857. 1858. 1860. 1861. 1863. 1865.). — *Párbaj mint istenítélet.* (1850. 1852. 1853. 1856. 1860. 1862.). — *Vid.* (1851 [2]. 1853. 1854. 1856. 1857. 1860. 1863. 1865. 1866 [2].). — *Házassági három parancs.* (1851 [4]. 1853. 1855. 1858. 1860. 1861. 1863.). — *Agteleki barlang.* (1851 [2]. 1852. 1853 [2]. 1856. 1859. 1860.). — *Egri nő.* (1851.). — *Nagypó.* (1851 [2]. 1852 [2]. 1853. 1854. 1856. 1857 [2]. 1853. 1859 [2]. 1860. 1861. 1862. 1863.). — *Amerikai.* (1852.). — *Arckép.* (1852. 1853.). — *III. Béla.* (1853.). — *Lári-fári.* (1853.). — *Argyil és Tündér Ilona.* (1854 [2]). — *Fidibus.* (1854. 1855.). — *April bolondja.* (1854.). — *Csokonai szerelme.* (1855.). — *Vak Béla.* (1859. 1861. 1862.).\*) — *Castor és Pollux.* (1855. 1857. 1862.). — *Pünkösdi királyné.* (1856 [2]. 1858. 1861. 1863 [2]). — *Nevelő kerestetik.* (1856 [2]). — *Dalos Pista.* (1856. 1857 [2]. 1858. 1859. 1860. 1861. 1862. 1863 [2]. 1865. 1867.). — *Tízezer forint.* (1856. 1857. 1861.). — *Pál fordulása.* (1857.). — *Mama.* (1857 [2]. 1859. 1860 [2]. 1862. 1863. 1866.). — *Obstitos huszár.* (1858. 1860.). — *Béldi Pál.* (1858. 1860.). — *Troubadour.* (1858.). — *Fenn az ernyő nincsen kas.* (1858 [2]. 1859 [2]. 1860. 1861 [2]. 1862. 1863.). — *Mátyás király lesz.* (1858 [2]. 1860 [3]. 1861. 1862. 1863.). — *Műszeretők.* (1859.). — *II. Rákóczi Ferencz fogsága.* (1861 [6]. 1862 [2]. 1865. 1866 [2]. 1867.). — *Titkos iratok.* (1862 [2].). — *Molnár leánya.* (1862.). — *Nőuralom.* (1863 [3]. 1864.). — *Rontó Pál.* (1864.). — *Lelencz.* (1864 [2]. 1865.). — *Üldözött honvéd.* (1867 [2].). — *Halottak enléke.* (1867.). — *IV. Béla.* (1867.).

Mennyi alkalom kínálkozik Szigligeti színészettörténeti jelentőségének méltányolására, valamint a győri színpad számbavehetőségének kiemelésére! Tartsunk szemlét többi kiválóbb drámaírónk győri szerepléséről. Vegyük őket betűrendben. *Csató Pál.* *Fiatal házások.* (1840. 42. 45. 49. 52. 56. 57.). — *Czakó Zsigmond.* *Kalmár és tengerész.* (1845 [2]. 48. 51. 52. 56. 59. 60. 62.). *Végrendelet.* (1845 [2]. 46. 51. 52. 56. 57. 59. 60.). *Leona.* (1846.). *Könnyművek.* (1848.). *I. László és kora.* (1856.

\*) Egy korán elhunyt drámaírónak, Berényi Antalnak Vak Béla cz. drámáját 1855-ben játszták először Győrött K. szerint. De mivel Szigligetinek hasonló cz. drámáját a Nemzeti Színházban 1855. jun. 6-án adták először és K. a későbbi előadásokban sem a Berényi, sem a Szigligeti nevét nem teszi ki, nem tudjuk biztosra venni e 3 előadás hitelességét.

59. 60.). — *Degré Alajos*. Eljegyzés álarcz alatt. (1845.). Félreismert lángész. (1846.). Bál előtt és után. (1851. 52. 53. 54. 56. 58.). Rendkívüli előadás. (1856 [2]. 57.). *Dobsa Lajos*. Guttenberg. (1854.). Egy nő, kinek elvei vannak. (1857.). IV. László. (1857. 58. 59. 60. 62.). Károly úr bogara. (1858 [2].). V. László. (1861 [2].). Besztercezi gróf. (1863.). I. István. (1863 [2].). — *Dugonics András*. Bátor Mária. (1846. 52. 59. 62.). Macskási Juliánna. (1852.). Toldi Miklós. (1859.). — *Fáy András*. Régi pénzek. (1860.). Mátrai vadászat. (1863.). — *Gaal József*. Peleskei notárius (1841 [3]. 42. 45 [2]. 46. 49. 50 [2]. 51. 52. 53. 56. 57. 59. 60 [2]. 61. 62. 63 [2]. 64. 65. 66. 67.). Pazar fősvények. (1841.). Szerelem és champagnei (1842. 46.). Király Ludason. (1846.). — *Hugo Károly*. Báró és bankár. (1847 [2]. 53. 66.). Világ színjátéka. (1848 [2]. 52.). — *Jókai Mór*. Hulla férje. (1852.). Dalma. (1852 [2]. 56. 60. 62.). Könyves Kálmán. (1856 [3]. 58. 60. 61. 67.). Manlius Sinister. (1856.). Dózsa György. (1858 [2]. 59. 60. 62 [2]. 67.). Szigetvári vértanuk. (1860 [2]. 61. 63 [2]. 64.). — *G. Jósika Miklós*. Eccedi tündér. (1845.). Adorjánok és Jenők (1845.). Két Barcsay. (1847. 52. 54. 57. 58. 60. 62. 63.). — *Katona József*. Bánk bán. 1842. 46. 58. 59. 60 [2]. 61. 62. 63. 66.). Lucza széke. (1846. 51. 56. 59. 61.). — *Kisfaludy Károly*. Mátyás diák. (1841.). Kérők. (1842.). Leányórző. (1842. 45.). Stibor vajda. (1842. 52.). Csalódások. (1845. 52.). Tatárok M.-ban. (1853.). János kulacsa. (1857.). Kemény Simon. (1860. 65. 66.). Pártütők. (1863.). — *Kovács Pál*. Magának akart. (1841.). Művész álma. (1841.). Éva asszony unokája. (1842.). Nemesek hadnagya. (1844.). Nyomor oskolája. (1845.). Öreg kérők. (1847.). Bizalmatlanok. (1852 [2].). Három szín. (1853.). Pál fordulása. (1862.). Atya és fia. (1863.). Ne nyulj a királynéhoz. (1864.). — *Nagy Ignác*. Tisztújítás. (1846. 60 [2].). — *Obernyik Károly*. Örökség. (1844. 45 [2]. 46. 47. 51. 52. 56. 58. 60. 63.). Nőtlen férj. (1846.). Brankovics. (1856 [2]. 57. 60 [2]. 61. 64. 66.). — *Szigeti József*. Toldi Miklós. (1842.). Jeggyűrű. (1846. 48. 50. 52. 56. 57. 61.). Szép juhász. (1851 [2]. 52. 54. 56. 57 [2]. 59 [2]. 60. 61. 62. 63. 64. 66.). Viola. (1851. 52 [2]. 53. 56. 57 [2]. 58. 59. 60. 62. 63. 64. 67.). Vén bakancsos. (1856 [4]. 57. 58. 59. 60 [2]. 61 [2]. 62. 63. 65 [2]. 66. 67.). Becsületszó. (1856 [3]. 59 [2]. 60. 61. 63 [2]. 65. 67.). Okos bolond. (1856. 57. 58. 61.). Csizmadia m. kísértet. (1856 57 [3]. 58. 59. 60 [2]. 61. 63. 64. 66. 67.). Két huszár. (1857 [2]. 61. 62 [2]. 65. 66.). Örökség és szerelem. (1858. 59 [3]. 61. 65. 66. 67.). Falusiak. (1859 [4]. 60 [2]. 61. 63 [2]. 66.). Szécsi Mária. (1863. 67.). Egy jó madár. (1867.). — *Vahot Imre*. Országgyűlési szállás. (1844. 45. 46. 60. 62.). Farsangi öskola. (1845 [2]. 46 [2]. 48. 50. 52. 54. 56. 57. 58. 60.). Még egy tisztújítás. (1845.). Zách-nemzettség. (1846.). Költő és király. (1847.). Bányarém. (1851 [2]. 52. 54. 56. 58. 60 [2]. 61. 62. 63 [3]. 64. 65. 66. 67.).

Éji zene. (1852.). Huszár csiny. (1856 [3]. 57 [3]. 58. 59 [2]. 61. 62 [2]. 63. 65. 67.). Álmos és Árpád. (1857.). Magyarok Törökönban. (1858.).—*Vörösmarty Mihály*. Áldozat. (1856. 62.). Marót bán. (1857. 61.). Árpád ébredése. (1862.).

Mennyivel tanulságosabb adatainak ridegsége mellett is ez az összeállítás. Ily módon legalább egy lelketlen adathalmaz a csoportosítás által megélenkül és lehetővé teszi azt, hogy az olvasó bizonyos következtetéseket vonhasson le belőle. Terünk nem engedi, hogy kinyomasuk az újabb generatio drámaírói működésének Gyórt illető felét; nem mutathatjuk be azon névtelen írók curiosumainak csoportját sem, mely hasonlóképen jellemző adaléku szolgál a kép teljességéhez. Az ilyesmi természetesen fáradságot igényel s jóval nehezebb annál, mintha kiírjuk egymásután az előadott darabok címzeit. De amugy legalább használható csoportokat alkotunk, melyekből az irodalomtörténet írója is hasznot méríthet, míg így csupán lapokat töltünk be teret pazarló, lelketlen anyaggal.

Még csak a classicus műsor két legnagyobb alakjáról, Shakesperéről és Moliérről kockáztatunk néhány megjegyzést. Lássuk a győri Shakespere-műsort, némileg a győri színészet érdekében csoportosítva, hogy elhiggyék a magokra hagyott olvasók (a kik aligha fognak ebben a műsorban böngészgetni), hogy ez a színészet legalább teljesen nem feledkezett meg magasabb hivatásáról sem. Az előadások sorrendje szerint közöljük a darabokat. *Hamlet* (1841. Kazinczy fordítása szerint. Az 1855. 1856 [2]. 1857. 1860. 1861. 1864. előadásoknál a fordító nincs megnevezve. 1873. 1874. Arany fordítása szerint adják. A későbbi előadásoknál szintén nincs megnevezve a fordító: 1877. 1879. 1881. 1882. 1883. 1889.). — *Lear*. (1841.\* 1857. 1871. 1876.). — *Romeo és Julia* (1846. Gondol D. fordításában. 1856. 1857. 1861. 1863. 1870. Az 1856—1870-ik évi előadások fordítójának nevét nem találjuk feljegyezve Koltainál, pedig irodalomtörténetileg is érdekes volna tudni, valjon a győri színészek mindig a Gondol-féle fordítást használták-e vagy pedig egyszer kísérletet is tettek Náray Antalnak 1848-ban megjelent verses fordításával is? 1874-től kezdve a Szász Károly-féle fordítás van a színen. Valószínűnek kell tartanunk, hogy az 1876. 1880. 1881. 1884. 1887-iki előadások alapjául szintén a Sz. K.-féle fordítás szolgált.) *Macheth*

\* Koltai Lear fordítójának Kazinczyt tartja a 140. lapon. Tudomásunk szerint Kazinczy sosem fordította le Leart. Kár, hogy a fordító nevét nem kutatta ki pontosabban. Az 1857-iki előadás fordítójának már Vörösmartyt nevezi meg a 162. lapon. A győri színészek buzgalmát bizonyítja, hogy az 1856-ban Pesten nyomtatásban megjelent fordítást előbbre teszik az előbbi kontár, prózafordításnak.

(1848. Döbrentey fordításában. Hihetőleg az 1853. 1856. 1857-iki előadásoknál is ezt a fordítást használták. 1874-ben a Szász K.-féle fordítás szerint adják.) — *IV. Henrik* (1851. a fordító megnevezése nélkül.) — *Othello*. (1851. Vajda Péter fordításában. 1853 kétszer, valószínűleg ugyanazében: 1858.<sup>1)</sup> 1860. 1861. 1867. 1873. 1875. 1887 is.) — *Szerlelem mindent tehet*. (Komlóssy fordítása szerint 1852. Valószínűleg 1854-ben is ezt a kontárságot adják.) — *Tévedések vígjátéka* (1854. Egressy-Szigligeti fordításában.) — *III. Richárd* (Vajda P. fordításában 1856. Hihetőleg ezében később is 1857. 1863. 1866. Ellenben 1876. a Szigligeti fordítása szerint). — *Makranczos hölgy* (1861.<sup>2)</sup> 1863. 1871. 1872. 1884. 1887.). — *Szentivánéji álom* (Arany J. fordítása szerint 1864. 1869. 1883.). — *Téli regye* (1871. Szász K. fordításában). — *Coriolanus* (1871. Petőfi fordításában).

Ime a shakesperei műsor Győrött egy félszázadon át! Fölötte tanulságos az által, a mit előadtak s az által is, a mit belőle kifejejtettek. Hogy csak egypárat említsék: Julius Cæsart, Antonius és Cleopatrá, A velencei kalmárt még 1890-ig sem adták a győri színpadon magyarul!

Mily kár, hogy a fordítók megnevezése körül ily pontatlanul jár el K. Mily jellemző adat volna megtudhatni a könyvből: hogyan, mely időponttal kezdi a Kisfaludy-társaság Shakespere-kiadása leszorítani még a vidéki színpadokról is a régi fordításokat? Ilyen becses tanulsa-

<sup>1)</sup> Koltai a 164. lapon *Othello* fordítójának Szász Károlyt nevezi meg. A Szász Károly *Othello*-fordítása 1858-ban nem volt készen és nyomtatásban is csak 1864-ben jelent meg. Olvasóját tehát tévedésbe ejti K., midőn az 1875-iki előadásnál (190. lap) kiírja újból Sz. K. nevét. Valószínű, hogy 1867-ig vagy 1873-ig mindig a Vajda-féle fordítás volt divatban a vidéken és 1873-tól a Szász-féle; az pedig kétségtelen, hogy Győrött nem adhatták már elő 1858-ban a csak 1864-ben kiadott Sz.-féle fordítást.

<sup>2)</sup> K. itt ismét túl lö a célon és a 169. lapon Lévay Józsefet nevezi meg már 1861-ben a *Makranczos hölgy* fordítójának, — mikor tudvalevőleg a Kisfaludy-társaság Shakespere-fordításának az első kötete csak 1864-ben jelent meg s a Lévay-féle fordítás mint a VII. kötet egyik darabja 1866-ban került ki a sajtó alól. Miféle fordítást használhattak Győrött 1871-ig és mely időpontban kezdték divatba hozni a L.-féle fordítást, ezt K. munkájából nem tudjuk meg. — Az 1878-iki évi műsoron még egy ily cz. darab is előfordul: A makranczos hölgy vagy az ördögűző huszár tiszt! Tán csak nem az ördögűző Fábiánt támasztották föl halottaiból Győrött — 1878-ban!? Milyen jellemző dolog volna a győri színészetre, ha erre nézve csak egy sor fölvilágosítást találunk a K. könyvében (v. ö. 196. l.)! Vagy tán a Lévay-féle fordításnak akarták keletét emelni ezzel a fura czímmel?

gok levonásával maradt a többi közt adósa K. a m. irodalomtörténetnek és a m. színészet fejlődése történetének.

A classicus drámaírók közül *Molièret* is ily könnyedén veszi és fordítóival közönnyel bánik el. Az első molièri darab a győri színpadon *Tartuffe* 1847-ben Kazinczy Gábor fordításában; később 1848- és 1852-ben is adják. Ez adat hitelességében van okunk kételkedni, mivel a K.-féle fordítás csak 1863-ban jelent meg.\*) *A botcsinálta doktort* 1851-ben a Kazinczy Ferencz fordítása szerint játsszák; valjon 1880-ban is ezt a szöveget használták, nem találjuk kiemelve. *Dandin György* 1853 (?) és 1883. Kazinczy G. fordítása szerint került volna szívre. A *Mizantrop* 1873-ban Szász K. fordítása szerint adatott; ellenben *A nők iskolája* 1873-ban még mindig az Árvai Gergely fordítása szerint. *A nők iskolája bírálatánál* 1873. a fordító neve nincs kitéve. *A képzelt beteget* 1875-, 1876-ban már a Berczik Á. fordításában. Hihető tehát, hogy e két előbbi esetben is a győri színészek a Kisfaludy-társaság Molière-fordítását használták. Viszont meglepőnek tartjuk, a haladás eme kétségtelen jelei után, hogy 1880, 1884, 1885 a *Kénytelen házasságot* Kazinczy Ferencz fordításában adták volna.

Felsorolt adatainak melyikére mondhatjuk el, hogy egy későbbi feldolgozó, a ki pl. a magyarországi Shakespere- és Molière-műsorra nézve keres K.-nál *hiteles* adatokat, nem fogja fejét kételkedőleg csóváltatni, midőn e pontatlanul összeállított műsor kusza tömkelegében böngészget?

De legyen elég e hosszúra nyúlt ismertetésből.

Midőn K. művét olvasni kezdtük, azt hittük, hogy munkája jobb lesz az első résznél. Örültünk, hogy külön adja a győri színház-építés történetét és külön a színtársulatokét. Csakhogy a mit a 3. lapon olvasunk, azt ismételve találtuk a 49-iken, a 4—5-ik lapon olvasottakat az 50., 51., 52. lapokon, a 7. lapon levőt az 54-ik oldalon. Örültünk annak is, hogy alapos kritika alá vette Molnár Naplóinak nem egy fölületes megjegyzését (34., 35., 36., 39. lapon), — de minél közelebb jutottunk a befejezéshez, csalódásunk folyton növekedett és a függeléknél oly teljes lón, hogy álmélkodással idéztük vissza az előszó azon helyét, hol Koltai, névtelenségét megőrizni kívánó kiadó-mæcenásának forró köszönetet mond «még egyszer» azon megjegyzéssel, hogy «bizonyára hálával tartozik neki Győr városa és nemzeti irodalmunk is».

BAYER JÓZSEF.

---

\*) Tartuffeöt (ford. Fekete Soma) a Nemzeti Színházban először 1847 decz. 15-én adják. Tehát Győr megelőzte volna Pestet is?